

ВОЙТЮК

Олена Степанівна,

аспірантка ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»

helen_zt24@ukr.net

(м. Київ, Україна)

**ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ РАКЕТНО-КОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ
В СУЧАСНИХ МУЗЕЙНИХ ЕКСПОЗИЦІЯХ УКРАЇНИ
КРІЗЬ ПРИЗМУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ТА НАУКОВО-
КОНСТРУКТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ**

С.М. КОНЮХОВА (1937–2011)

Дане дослідження ґрунтується на основі історико-наукового аналізу основних досягнень в розвитку ракетно-космічної галузі відомого в Україні та за її межами видатного вченого-конструктора, академіка НАН України, Героя України С.М. Конюхова (12.04.1937–03.04.2011). У статті на основі опитування працівників музейних експозицій та комплексного аналізу інформаційних джерел і наукової літератури вперше досліджено репрезентацію постаті вченого в музеях космічного профілю України. Систематизовано та висвітлено матеріали про діяльність державних музеїв, виставкових залів при підприємствах ракетно-космічної галузі, музейних експозицій при навчальних закладах та приватних колекційних фондів ракетно-космічного профілю в Україні, коротко описано склад їх колекцій. Встановлено, що історичний портрет С.М. Конюхова, його роль і місце в розвитку ракетно-космічної галузі України в музеях та музейних колекціях космічного профілю репрезентовані недостатньо.

Ключові слова: С.М. Конюхов, музей, музейна експозиція, музейна колекція, історія ракетно-космічної техніки, КБ «Південне», Україна.

**REPRESENTATION OF THE HISTORY OF THE ROCKET
AND SPACE INDUSTRY IN MODERN MUSEUM EXPOSITIONS
OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OF INTELLECTUAL SPACE
AND SCIENTIFIC AND DESIGN ACTIVITIES OF THE ACADEMICIAN
OF NAS OF UKRAINE S. KONIUKHOV (1937–2011)**

This research is based on the historical and scientific analysis of the major achievements in the development of the rocket and space industry of the famous in worldwide scientist-designer, academician of NAS of Ukraine, Hero of Ukraine S. Koniukhov (12.04.1937 – 03.04.2011). Based on a survey of museum staff, as well as a comprehensive analysis of information sources and scientific literature, the article for the first time investigated the representation of a scientist's personality in space museums in Ukraine. Materials on the activities of state museums, exhibition halls at the enterprises of the rocket and space industry, museum expositions at educational institutions and private collection funds of the space and rocket profile in Ukraine are systematized and presented, the composition of their collections is briefly described. Determined that the historical portrait of S. Koniukhov, his role and place in the development of the rocket and space industry of Ukraine in museums and museum collections of a space profile are insufficiently represented.

Key words: *S. Koniukhov, museum, museum exposition, museum collection, history of rocket and space technology, Yuzhnoye SDO, Ukraine.*

**ОТОБРАЖЕНИЕ ИСТОРИИ РАКЕТНО-КОСМИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ
В СОВРЕМЕННЫХ МУЗЕЙНЫХ ЭКСПОЗИЦИЯХ УКРАИНЫ
СКВОЗЬ ПРИЗМУ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КРУГОЗОРА
И НАУЧНО-КОНСТРУКТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
АКАДЕМИКА НАН УКРАИНЫ С.Н. КОНЮХОВА (1937–2011)**

Основой данного исследования служит историко-научный анализ основных достижений в развитии ракетно-космической отрасли известного в Украине и за ее пределами выдающегося ученого-конструктора, академика НАН Украины, Героя Украины С.Н. Конюхова (12.04.1937–03.04.2011). В статье на основе опроса сотрудников музейных экспозиций, а также комплексного анализа информационных источников и научной литературы, впервые исследована репрезентация личности ученого в музеях космического профиля Украины. Систематизированы и освещены материалы о деятельности государственных музеев, выставочных залов предприятий ракетно-космической отрасли, музейных экспозиций учебных заведений и частных коллекционных фондов ракетно-космического профиля в Украине, кратко описан состав их коллекций. Установлено, что исторический портрет С.Н. Конюхова, его роль и место в развитии ракетно-космической отрасли Украины в музеях и музейных коллекциях космического профиля представлены

недостаточно.

Ключевые слова: С.Н. Конюхов, музей, музейная экспозиция, музейная коллекция, история ракетно-космической техники, КБ «Южное», Украина.

Дослідження історії ракетно-космічної науки і техніки, яка висвітлює роль українських вчених у розвитку космонавтики та ракетно-космічної галузі, а також внесок вітчизняних промислових підприємств, наукових установ і конструкторських колективів у реалізацію національних космічних програм, є одним із визначних напрямків розвитку історії суспільства, сприяє підвищенню рівня національної самосвідомості і гідності громадян України та зміцненню інтересу творчої молоді до даної галузі.

Значний внесок у становлення ракетно-космічної галузі України зробив видатний конструктор, академік НАН України, Генеральний конструктор-Генеральний директор ДП «Конструкторське бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля» (КБ «Південне») Станіслав Миколайович Конюхов, який присвятив свою наукову діяльність створенню ракетно-космічної техніки. Під його керівництвом або за безпосередньої участі вченого КБ «Південне» було розроблено декілька поколінь ракетних комплексів стратегічного призначення, ракет-носіїв та космічних апаратів. Зважаючи на це, актуальним є питання репрезентації і поширення інформації про С.М. Конюхова та очолюваних ним колективи КБ «Південне» в музейних експозиціях України з науковою, освітньо-виховною і популяризаторською метою.

Аналіз і узагальнення інформаційних джерел та наукової літератури [1–23], в яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить про те, що в них відсутні матеріали досліджень з відображення в музейних експозиціях історико-культурної спадщини академіка С.М. Конюхова, а дослідження кількості та діяльності експозицій космічного профілю в установах та підприємствах різних форм власності в Україні були проведені в останнє у 2012 р. Матеріали зібрані для нашого дослідження отримані автором особисто від керівників та працівників музеїв та музейних колекцій космічного профілю при відвідуванні музейних експозицій або у телефонних розмовах.

Мета статті – здійснити історіографічний аналіз наукового доробку С.М. Конюхова, коротко описати експозиційний фонд музеїв та музейних колекцій космічного профілю, які на сьогодні існують в Україні та проаналізувати репрезентацію в них життя та діяльності вченого і створеної у КБ «Південне» під його керівництвом або за безпосередньої участі ракетно-космічної техніки.

Станіслав Миколайович Конюхов народився 12 квітня 1937 р. у с. Бекренєво Лезького району Вологодської області РРФСР. Після закінчення фізико-технічного факультету Дніпропетровського університету, що готував кадри для оборонної промисловості, Станіслав Миколайович розпочав свою трудову діяльність в ОКБ-586 (зараз ДП «Конструкторське бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля»), де працював понад 50 років на різних посадах, з них майже 20 років (1991-2010 рр.) очолював підприємство на посаді Генерального конструктора-Генерального директора (рис. 1).

Станіслав Миколайович брав участь у створенні балістичних ракет середньої дальності Р-14 (8К65), Р-14У (8К65У), першої міжконтинентальної ракети Р-16 (8К64) та ракети-носія (РН) Р-56 (8К68), яка розроблялася в ОКБ-586 у рамках радянської місячної програми. Вчений був призначений технічним керівником широкомасштабних наземних випробувань при відпрацюванні мінометного старту ракет 15А14 і 15А15 бойових ракетних комплексів (БРК) Р-36М та МР-УР100 та приймав участь у забезпеченні відпрацювання різноманітного

**Рис. 1. Академік
С.М. Конюхов
(12.04.1937–03.04.2011)**

бойового оснащення для БРК Р-36М ПТТХ і МР-УР100 ПТТХ. Під керівництвом вченого здійснювалась розробка ескізних проектів для новітніх БРК Р-36М (SS-18 Mod. 1,2,3 Satan, «Сатана») з важкою міжконтинентальною балістичною ракетою (МБР) 15А14, Р-36М2 «Воєвода» (SS-18 Mod. 5,6 Satan) з рідинною ракетою 15А18М та РТ-23 ПТТХ «Молодець» (SS-24 Scalpel,

«Скальпель») з твердопаливними триступеневими МБР 15Ж60 шахтного базування і МБР 15Ж61 на залізничній пусковій установці, які виготовлялись як основа стратегічних ядерних сил СРСР для підтримання військового паритету з США.

Під безпосереднім керівництвом С.М. Конюхова створені РН «Циклон», РН «Зеніт» і РН «Дніпро», перший запуск якої відбувся 21 квітня 1999 р. За допомогою цих унікальних носіїв здійснено запуски безлічі космічних апаратів (КА) для вирішення багатьох наукових, народногосподарських і оборонних завдань. За безпосередньої участі вченого були розроблені і виведені на орбіту КА серії «Космос», «Інтеркосмос» АУОС, «Океан», «Січ», «Цілина», «Коронас-Ф», «Єгиптсат» та інші. 14 жовтня цього року виповнюється 50 років з дня запуску першого супутника з серії «Інтеркосмос».

На початку 90-х рр., після розпаду СРСР, С.М. Конюхов організував роботу кооперації українських підприємств ракетно-космічної галузі на чолі з КБ «Південне» за низкою проектно-конструкторських розробок перспективних систем ракетно-реактивного озброєння для підвищення технічної оснащеності Збройних Сил України. Під керівництвом вченого впроваджено міжнародні проекти «Морський старт» із РН «Зеніт-3SL», перший комерційний запуск якої з КА був здійснений 10 жовтня 1999 р. та «Наземний старт» із РН «Зеніт-2SLБ», РН «Зеніт-3SLБ» та РН «Зеніт-3SLБФ». КБ «Південне» приймало участь у розробці першого ступеню РН «Таурус 2», основної конструкції першого ступеню РН «Антарес» та у створенні двигуна для ступеню розведення європейської РН «Вега». Для дослідження процесів, що відбуваються в іоносфері та магнітосфері Землі колектив КБ «Південне» створив експериментальну систему «Попередження».

12 квітня 1991 р. в Дніпропетровському історичному музеї ім. Д.І. Яворницького відкрилась виставка «Дніпропетровськ-космосу», на якій вперше було показано участь та досягнення підприємств України в ракетно-космічній програмі СРСР. Після розпаду СРСР Україна одержала у спадок третину радянського космічного потенціалу та надзвичайно яскраву історію

становлення і розвитку ракетно-космічної науки та техніки. Цю історію зберігають і висвітлюють майже 40 музеїв та експозицій космічного профілю, які сьогодні діють в Україні. Їх головна роль полягає в акумулюванні, збереженні, використанні та систематизації пам'яток національної та світової історико-культурної спадщини ракетно-космічної галузі. Вони розкривають етапи історії та розвитку ракетно-космічної техніки і космонавтики, їх найважливіші історичні моменти, біографії видатних вчених науки та техніки, наукові досягнення, а також історію створення центрів розвитку науки та техніки різних галузей промисловості.

Насамперед, хочеться зауважити, що Вороновицький музей історії авіації та космонавтики, КЗ «Музей космонавтики ім. С.П. Корольова» Житомирської обласної ради, Музей пізнання світогляду й освоєння космосу, Музей Ракетних військ стратегічного призначення, Полтавський музей авіації та космонавтики, Почаївський історико-художній музей, Чернівецький музей авіації та космонавтики це музеї, у яких зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України [24]. Складовою частиною Музейного фонду України також є Музей історії Дніпровського національного університету ім. О. Гончара та Народний музей історії авіації та космонавтики в Охтирській ЗОШ І-ІІІ ступенів № 2 Охтирської міської ради Сумської області [25].

Рис. 2. Навчально-виставковий комплекс Національного центру аерокосмічної освіти молоді ім. О.М. Макарова (м. Дніпро)

Найбільш повно репрезентовано постать С.М. Конюхова (фотографії, монографія до 75-річчя з дня народження вченого [26], фотобібліографія «Yuzhnoye, the Lot of Mine» [27]), а також майже всі зразки ракетно-космічної техніки, створеної у КБ «Південне» під керівництвом або за безпосередньої участі вченого, в **Навчально-виставковому комплексі Національного центру аерокосмічної освіти молоді ім. О.М. Макарова (м. Дніпро) (рис. 2)**. У його залах експонуються натурні зразки космічних

апаратів, від найперших до унікальних і багатофункціональних, призначених для моніторингу Землі й дослідження Сонця. На відкритому майданчику виставочного комплексу – справжні бойові та мирні РН, головні блоки, ракетні двигуни та інша цікава техніка [9].

Рис. 3. Виставковий зал «Україна-космічна держава» Чернівецького музею авіації і космонавтики (м. Чернівці)

Також значна кількість макетів ракетно-космічної техніки створеної КБ «Південне» та матеріали про С. М. Конюхова репрезентовані у виставковому залі «Україна-космічна держава» **Чернівецького музею авіації і космонавтики** (м. Чернівці), який експонує різноманітні моделі літаків та ракет, поштові марки, значки, фотографії, слайди, книги та багато іншого з історії авіації та космонавтики (рис. 3).

КЗ «Музей космонавтики ім. С.П. Корольова» Житомирської обласної ради (м. Житомир) складається з двох відділів: меморіального будинку-музею С.П. Королева та експозиції «Космос» (рис. 4), в якій представлені макет першого штучного супутника Землі (ШСЗ) створеного на чолі з фундатором практичної космонавтики С.П. Корольовим, уродженцем м. Житомира; оригінал

Рис. 4. Експозиція «Космос» КЗ «Музей космонавтики ім. С.П. Корольова» Житомирської обласної ради (м. Житомир)

спускного апарату космічного корабля (КК) «Союз-27»; зразки місячного ґрунту; виставковий зразок КК «Союз»; макети «Луноходу-2» та спускного апарату КК «Восток-1», на якому 12 квітня 1961 р. льотчик-космонавт СРСР Ю.О. Гагарін здійснив перший у світі політ людини у космічний простір, а також багато інших експонатів. [10]. Варто зазначити, що КБ «Південне» та Музей космонавтики ім. С.П. Корольова пов'язує довгорічна і плідна співпраця, тому в ньому репрезентовані С.М. Конюхов і діяльність КБ «Південне». У зовнішній експозиції музею представлено оригінал ракети Р-12, у внутрішній музейній експозиції «Космос» демонструються макети КА «Інтеркосмос», РН

«Дніпро», ШСЗ «Ореол-3», РН «Циклон-3», РН «Циклон-4», РН «Зеніт-2», «Зеніт-2SLБ», «Зеніт-3SL», РД-119 РН «Космос» та деталі до РН «Космос»: паливний клапан та заглушка з камери згоряння; перехідний трубопровід із компенсатора та колесо від насосу. На своєму офіційному сайті музей знайомить відвідувачів зі своїми експозиціями за допомогою віртуального туру.

Рис. 5. Експозиція Музею історії космонавтики Державного політехнічного музею при Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» (м. Київ)

Експозиція **Музею історії космонавтики Державного політехнічного музею** при Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» (м. Київ) розкриває загальну історію космонавтики і складається з декількох розділів. Більшість матеріалів розташовані на стендах, на яких показано пуски ракет з космодрому Капустин Яр; запуск з 5-го науково-дослідного полігону Міністерства оборони СРСР «Тюра-Там»

(згодом космодром Байконур) першого ШСЗ, який був виведений на орбіту 4 жовтня 1957 р. і ознаменував початок практичної ери освоєння космосу; перший політ і вихід людини у космос; польоти на КК «Восход» та КК «Союз»; дослідження на довгострокових орбітальних станціях «Салют» і «Мир»; зразки радянських РН та їх творців. У музеї представлені зразки космічної техніки, тренувальні костюми, наземна апаратура для реєстрації телеметричної інформації, прилади, які використовувалися при підготовці космонавтів та багато іншого. Окремий розділ присвячений дослідженню Місяця та інших планет сонячної системи [11] (рис. 5). У музеї репрезентовано діяльність С.М. Конюхова, також представлені оригінали двигуна ракети Р-12 та камери згоряння ракети Р-36М, а також макети РН «Циклон», РН «Зеніт-2» та КА «Океан-О».

Експозиція **Музею пізнання світогляду й освоєння космосу** (відділу Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав») (м. Переяслав-Хмельницький) (рис. 6) демонструє історію освоєння космосу,

дозволяє ознайомитись із комплексом предметів, який використовувався під час космічних польотів. У музеї експонуються макети супутників, окремі складові КА та РН, декілька типів скафандрів і особисті речі космонавтів, обладнання, призначене для проведення досліджень у космосі. Експозицію також доповнюють твори художників та скульпторів, пов'язані з космонавтикою та робочі кабінети видатних вчених С.П. Корольова та О.Ю. Ішлінського [3]. У музеї представлені матеріали, присвячені С.М. Конюхову, але відсутні зразки ракетно-космічної техніки створеної КБ «Південне».

Рис. 6. Експозиція Музею пізнання світогляду й освоєння космосу (відділу Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав») (м. Переяслав-Хмельницький)

Рис. 7. Експозиція «Від польоту Юрія Гагаріна до «Морського старту» Полтавського музею авіації та космонавтики

Репрезентовано діяльність С.М. Конюхова, а також представлені макети РН «Циклон» та РН «Зеніт-3SL» в експозиції «Від польоту Юрія Гагаріна до «Морського старту» **Полтавського музею авіації та космонавтики** (м. Полтава) (рис. 7). У музеї зібрані матеріали, присвячені найвидатнішим подіям в аерокосмічній науці й техніці в Україні та світі, а також у життєвому шляху і творчій спадщині визначних діячів у галузях авіації та космонавтики. Експозиційні розділи містяться в шести залах. Вони присвячені внеску вчених, конструкторів та спеціалістів, пов'язаних з Полтавщиною. З унікальною детальною інформацією про експонати та матеріали розділу «Від польоту Юрія Гагаріна до «Морського старту» можна дізнатись на сайті музею [12].

Експозиційні зали **Музею Ракетних військ стратегічного призначення** (Миколаївська обл.,

Рис. 8. Техніка на території Музею Ракетних військ стратегічного призначення (Миколаївська обл., м. Первомайськ)

м. Первомайськ) розкривають відвідувачам історію 46-ї ракетної Нижньодніпровської орденів Жовтневої Революції Червонопрапорної дивізії. Загалом, експозиція музею являє собою бойову стартову позицію з шахтно-пусковою установкою, командним пунктом запуску ракети шахтного базування, наземним обладнанням і допоміжними механізмами ракетного комплексу «ПС» (поодинокий старт), які збережені в первісному вигляді. На території бойової зони є експозиція спеціальної ракетної техніки для обслуговування ракетної бойової позиції [13] (рис. 8). У музеї представлені оригінал ракети Р-12 (SS-4, Сапсан), оригінал МБР 15А14, яка використовувалась в БРК Р-36М (SS-18, «Сатана»), але відсутні матеріали, які присвячені С.М. Конюхову. Усі охочі можуть здійснити віртуальну екскурсію по експозиційним залам на сайті музею.

Рис. 9. Експозиційний зал музею Вороновицького музею історії авіації та космонавтики ім. О.Ф. Можайського (Вінницька обл., смт Вороновиця)

Експозиція «Внесок України в становлення та розвиток космонавтики» **Вороновицького музею історії авіації та космонавтики ім. О.Ф. Можайського**, розташованого в палаці колишніх власників-польських магнатів Грохольських (Вінницька обл., смт Вороновиця) (рис. 9), розповідає про перші кроки людства в космос, відображає побут на орбіті, продукти харчування, одяг тощо [14], але в ній не репрезентовано діяльність С.М. Конюхова та зразки ракетно-космічної техніки створеної КБ «Південне».

В експозиції «Людина і космос» **Почаївського історико-художнього музею** (рис. 10) представлені модель МКС, «Луноходу-2», першого ШСЗ, скафандри космонавта В.А. Ляхова та інші речі космонавтів, які необхідні для життя і роботи під час космічних польотів, а також значна кількість фото та картин, присвячених видатним космонавтам. На жаль, в музеї зовсім не

Рис. 10. Експозиція «Людина і космос» Почаївського історико-художнього музею

представлені матеріали, присвячені С.М. Конюхову та діяльності КБ «Південне». На сайті «Музейного порталу» [15] можна здійснити віртуальний тур по всій експозиції Почаївського історико-художнього музею.

Рис. 11. Музей «Космос» Харківського планетарію ім. Ю.О. Гагаріна

Експозиції музею «Космос» Харківського планетарію ім. Ю.О. Гагаріна присвячені астрономії, космонавтиці та уфології. В ньому представлені моделі РН і КА, фігура Ю. О. Гагаріна, модель «Луноходу-1», МКС, КС «Мир» та багато інших цікавих експонатів [16] (рис. 11). На сайті планетарію можна переглянути відео ролик та

сферичну панораму експозицій музею. У музеї не репрезентовано постать С. М. Конюхова, проте представлені макети РН «Дніпро», РН «Циклон-3», РН «Зеніт-2», РН «Зеніт-3SL» та КА «Січ-1».

У приміщенні **Київського планетарію** (м. Київ) (рис. 12), де раніше розташовувався музей космонавтики, зараз залишилась лише оглядова екскурсія, під час якої у відвідувачів є можливість дізнатись про історію Київського Планетарію, побачити макети «Луноходу-1» та інших КА, подивитися на карту зоряного неба Я. Гевелія, почути розповідь про сузір'я та планети, про будову Сонячної системи, Галактики, Всесвіту [17]. Матеріали

Рис. 12. Експозиція Київського планетарію

Рис. 13. Експозиція меморіального музею М.І. Кибальчича (відділ Коропського регіонального історико-археологічного музею) (Чернігівська обл., смт Короп)

про С.М. Конюхова в планетарії не представлені, є макет РН «Зеніт-2».

У меморіальному музеї **М.І. Кибальчича** (відділ Коропського регіонального історико-археологічного музею) (Чернігівська обл., смт Короп) висвітлюються етапи ракетобудування в СРСР; експонуються зразки рослин та ґрунт, взятий на території стартового майданчика РН «Зеніт» з космодрому Байконур, а також компас, який

перебував у космосі на борту КК «Восток», подарований музею Ю.О. Гагаріним; фото льотчиків-космонавтів, випускників Чернігівського вищого військового авіаційного училища льотчиків (рис. 13). На жаль, з економічних причин, відпрацьований двигун з РН «Циклон» був переданий до іншого музею, але в музеї є монографія про С.М. Конюхова.

У Музеї космосу ім. Л.К. Каденюка (Центр культури «Буковинська троя») (Чернівецька обл., с. Реваківці) зібрані макети і моделі літальних апаратів та ракет, є книги та цікаві фотографії космонавтів (рис. 14). Особливе місце в експозиції присвячене Л.К. Каденюку-першому космонавту незалежної України, який у період з 19 листопада по 5 грудня 1997 р. здійснив космічний політ на американському багаторазовому транспортному КК «Columbia». Окремі тематичні плакати розкривають внесок чернівецьких підприємств у космічну галузь. У музеї не репрезентований С.М. Конюхов, є макети РН «Дніпро» та РН «Антарес».

Рис. 14. Музей космосу ім. Л.К. Каденюка (Центр культури «Буковинська троя») (Чернівецька обл., с. Реваківці)

Рис. 15. Частина приватної колекції дослідника історії космонавтики, бібліографа і колекціонера Ю.О. Шевели

Також можна відмітити найбільшу в Україні приватну колекцію дослідника історії космонавтики, бібліографа і колекціонера Ю.О. Шевели (рис. 15), яка складається з архівних документів, газет, журналів, книжок з історії астрономії, авіації та космонавтики, а також із безлічі речей «космічного часу», зокрема це: марки, конверти, листівки, медалі, значки, сувеніри, скульптури, посуд і світильники з ракетами та супутниками, ялинкові прикраси та багато інших речей з космічною символікою. Колекція Ю.О. Шевели неодноразово експонувалась на виставках Києва та Житомира для того, аби популяризувати культурну спадщину «Космічної ери» людства.

На особливу увагу заслуговують виставкові експозиції підприємств і

конструкторських бюро ракетно-космічної галузі, які зберігають і розкривають історико-культурної цінності своїх підприємств як пам'ятки історії промисловості, науки та техніки. Більшість з цих експозицій закриті для сторонніх відвідувачів, але до них також можна потрапити, надіславши відповідний запит підприємству. Так, репрезентація історії створення ракетно-космічної техніки та розвитку ракетно-космічної галузі України представлена в експозиціях таких світових лідерів у галузі ракетобудування як ДП **«Конструкторське бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля»** (м. Дніпро) та ДП **«Виробниче об'єднання «Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова»** (м. Дніпро).

Експозиція ПАТ **«Хартрон»** (м. Харків) складається з трьох розділів: «Історія підприємства», «Вироби і системи управління» та «Апаратура систем управління» (рис. 16). В них представлені три покоління апаратури розробки підприємства в яких і були реалізовані чудові технічні рішення кількох поколінь вчених та інженерів підприємства [18]. На офіційному сайті ПАТ **«Хартрон»** можна здійснити віртуальний тур по експозиції підприємства. На всіх

Рис. 16. Експозиція ПАТ «Хартрон» (м. Харків)

вищезгаданих підприємствах репрезентовано діяльність С. М. Конюхова.

У виставковій залі історії підприємства ДНВП **«Об'єднання Комунар»**, що спеціалізується на випуску систем управління РН і КА представлено експонати про історію підприємства, яка починалась зі створення комуни ім. Ф.Е. Держинського, організованої у 1927 р. для безпритульних дітей відомим педагогом А.С. Макаренко, а також про розробників, наукових діячів та продукцію підприємства. В експозиції також розповідається про історію розвитку радянської космонавтики, експедицію на Місяць, вихід людини на

орбіту та багато іншого. Матеріалів, присвячених діяльності С.М. Конюхова в експозиції немає, є лише макет РН «Циклон».

В експозиції музею ДП «Харківський приладобудівний завод ім. Т.Г. Шевченка» (м. Харків) (рис. 17) представлено історію цілої епохи цивільного та військового приладобудування нашої країни. Музей розповідає про історію приладобудування (від підкови до складної обчислювальної техніки і систем керування космічними об'єктами) і знайомить з продукцією, яку випускав завод [19], на жаль, у ньому не репрезентовано постать С.М. Конюхова.

Рис. 17. Експозиція музею ДП «Харківський приладобудівний завод ім. Т.Г. Шевченка» (м. Харків)

Рис. 18. Музей історії Дніпровського національного університету ім. О. Гончара (м. Дніпро)

(м. Дніпро) (рис. 18), експозиція якого відображає такі розділи: створення університету, реорганізація системи народної освіти, наукові школи, відновлення університету (1933 р.), період репресій, університет за часів Другої світової війни, відродження та розбудова університету, наукова праця викладачів та студентів, визначні випускники, міжнародні зв'язки, університет сьогодні [20].

Надзвичайно важливу роль у набутті молодим поколінням досвіду розвитку ракетно-космічної галузі та успадкування духовних надбань українського народу відіграють експозиції музеїв ракетно-космічного спрямування при навчальних закладах. Фото С.М. Конюхова та макет РН «Циклон» представлені в музеї історії Дніпровського національного університету ім. О. Гончара

Рис. 19. Зал історії ракетно-космічної техніки Коледжу ракетно-космічного машинобудування ДНУ ім. О. Гончара (м. Дніпро)

У квітні 2012 р. вперше розсекретили зал історії ракетно-космічної техніки Коледжу ракетно-космічного машинобудування ДНУ ім. О. Гончара (м. Дніпро) з апаратами, які раніше були недоступні широкому загалу, зокрема це:

МБР Р-36орб, місячний модуль, КА «Інтеркосмос» та багато іншої техніки. В макетному залі коледжу представлена значна кількість моделей ракет. Аби інформувати молодь про світ ракетно-космічної освіти щороку напередодні 12 квітня (Міжнародного дня космонавтики та Дня працівників ракетно-космічної галузі України) в музеї проводяться екскурсії для школярів [21].

Рис. 20. Музей космонавтики ім. П.Р. Поповича на базі професійно-технічного училища № 5 (Київська обл., м. Біла Церква)

С.М. Конюхову та діяльності КБ «Південне».

Важливою подією у перший день цього навчального року в **Харківському національному університеті Повітряних Сил ім. І. Кожедуба** (м. Харків) стало відкриття першої частини музею університету «Історія авіації та протиповітряної оборони України» в якому висвітлено велику роль та місце українців у світовій історії авіації,

Рис. 21. Музей Харківського національного університету Повітряних Сил ім. І. Кожедуба (м. Харків)

Рис. 22. Народний музей історії авіації та космонавтики в Охтирській ЗОШ І-ІІІ ступенів № 2 Охтирської міської ради Сумської області (Сумська обл., м. Охтирка)

ракетобудування та протиповітряної оборони (рис. 21) [23]. Матеріали, які будуть присвячені С.М. Конюхову та макети ракет створених КБ «Південне» планується представити найближчим часом у другій оновленій залі музею.

Народний музей історії авіації та космонавтики в Охтирській ЗОШ І-ІІІ ступенів № 2 Охтирської міської ради Сумської області (Сумська обл., м. Охтирка) (рис. 22) відображує в своїй експозиції 11 розділів – «Початок ери космосу»;

«Підкорювачі Всесвіту»; «Піонери космонавтики»; «Творці космічної техніки. Україна», в якому представлені макети РН «Зенит-3SL» та матеріали про ракетно-космічну техніку створену КБ «Південне»; «Служили в Охтирському полку»; «Перший землянин-космонавт», присвяченого Ю.О. Гагаріну; «Перший космонавт України», присвяченого Л.К. Каденюку; «Подвиг Г.Т. Берегового»; «Меню космонавтів»; «Космічне спорядження космонавтів»; «Історія авіації України», а також багато інших експонатів, які розповідають про роль і місце України та українців у історії розвитку авіації та космонавтики.

В експозиції **музею космонавтики школи І-ІІІ ступенів № 36 ім. С.П. Корольова** (м. Київ) представлені макети ракет, космічної техніки та інші цікаві експонати, присвячені досягненням С.П. Корольова та видатним вченим-конструкторам ракетно-космічної галузі. В музеї репрезентовано діяльність С.М. Конюхова та представлені макети РН «Зеніт», РН «Інтеркосмос». Екскурсії по музею проводять школярі старших класів.

Музей космонавтики ЗОШ № 134 ім. Ю.О. Гагаріна (м. Київ) в своїй експозиції представляє інтерактивну панораму «Зоряне небо. Планети Сонячної системи» та матеріали присвячені історії розвитку космонавтики, першим запуском космічної техніки, сучасному стану космічних досліджень. На жаль, в ньому не експонуються матеріали про діяльність С.М. Конюхова. Напередодні 12 квітня екскурсії по музею проводять учні школи, починаючи з 5–6 класів.

У шкільному музеї «**Буковина-край космічний**» **Клішковецького ОЗО ім. Л. Каденюка** (Чернівецька обл., с. Клішківці) зібрана значна кількість матеріалів про внесок України в космічні дослідження, представлені матеріали про діяльність КБ «Південне», а також про життєвий і професійний шлях знаменитого випускника школи Л.К. Каденюка, на честь якого у серпні цього року було відкрито пам'ятник на подвір'ї школи. Наразі, музей проводить роботи по розширенню експозиції, присвяченої видатним особам в галузі ракетобудування.

Експозиція **музею космонавтики Уманського НВК № 17 «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів-дошкільний навчальний заклад»**

Уманської міської ради Черкаської обл. (Черкаська обл., м. Умань), присвячена Ю.О. Гагаріну та розвитку ракетно-космічної галузі. В ній є макети ракет, фото з автографами космонавтів, лист Ю.О. Гагаріна та чашка з автографом його матері, а також інші цікаві експонати, які були зібрані учителями та учнями школи під час поїздок на батьківщину Ю.О. Гагаріна та у с. Зоряне містечко (Росія). Напередодні 12 квітня можна потрапити на екскурсію по музею.

Багато цікавих експонатів з історії розвитку ракетно-космічної техніки та матеріалів про видатних людей у галузі ракетобудування зберігається в музеї **«Україна космічна» Високопічської ЗОШ І-ІІІ ступенів №1** Житомирської області (Житомирська обл., с. Висока Піч), у **кімнаті-музеї космонавтики Лубенського ЗЗСО І-ІІІ ступенів № 4** (Полтавська обл., м. Лубни), а також у **шкільному музеї розвитку космонавтики в Україні КЗО «НВК № 120»** Дніпровської міської ради (м. Дніпро).

На жаль, вже майже не функціонує **шкільний музей космонавтики в Одеській І-ІІІ ступенів СШ № 10** з поглибленим вивченням французької мови ім. льотчиків-космонавтів Г.Т. Добровольського та Г.С. Шоніна Одеської міської ради Одеської обл. (м. Одеса). У **художньому музеї «Людина. Земля. Всесвіт»** (Львівська обл., м. Сокаль) вже відсутні експозиційні виставки **«Людина і Всесвіт»** та **«Космічне мистецтво»**. Припинив свою роботу музейний комплекс центру інноваційних технологій **«Парк Ракет»** (м. Дніпро), а натурні макети ракет 8К11 (Р-11), 8К99 (РТ-20П) та РН «Циклон-3», які йому належали, наразі, є частиною центрального парку міста.

Космічна виставка ім. Ю.О. Гагаріна (АР Крим, с. Гурзуф), експозиція космонавтики **Єнакіївського історичного музею** (Донецька обл., м. Єнакієве), експозиція **«Історія розвитку космонавтики» Авіаційно-технічного музею**, створеного на ДП «Луганський авіаційний ремонтний завод» (м. Луганськ), **музей Національного центру управління та випробувань космічних засобів** (АР Крим, м. Євпаторія) та експозиція кімнати-музею **Єнакіївської гімназії ім. Г.Т. Берегового** (Донецька обл., м. Єнакієве) поки не змогли стати об'єктами нашого дослідження, тому що вони розташовані на тимчасово

окупованих територіях України.

Незважаючи на те, що в музейних експозиціях України представлені макети ракетно-космічної техніки, створеної під керівництвом або за безпосередньої участі С.М. Конюхова, а також матеріали про діяльність КБ «Південне», на жаль, доводиться констатувати, що історичний портрет самого вченого, його роль і місце в розвитку ракетно-космічної галузі України в музеях та експозиціях космічного профілю репрезентовані недостатньо, особливо в експозиційній частині фондів музеїв.

Також хочеться відмітити, що останнім часом зменшується кількість музейних експонатів та музейних експозицій, присвячених історії розвитку космонавтики та ракетно-космічної галузі України. Впровадження і використання сучасних інформаційних технологій розширили можливості демонстрації історико-культурних пам'яток ракетно-космічної галузі в деяких музейних експозиціях України, проте потребують подальшого більш ґрунтовного дослідження всі музейні зібрання ракетно-космічного спрямування, аби залучити сучасне суспільство до надбань культурної спадщини України, що і буде предметом наших подальших досліджень з даної тематики.

Список використаних джерел та літератури

1. Войтюк О. С. Висвітлення історії ракетно-космічної техніки виробництва ДП «Конструкторське бюро «Південне» ім. М. К. Янгеля засобами музейної експозиції. *Актуальні питання історії науки і техніки* : матеріали 17-ої Всеукр. наук. конф., м. Київ, 27–29 вересня 2018 р. Київ, 2018. С. 40–42.
2. Дячук І. Д. Міжнародна рада космічних музеїв : завдання та перспективи. *Всеукраїнський музейний форум* : матеріали наук.-практ. конф., м. Переяслав-Хмельницький, 3–5 липня 2017 р. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 131–133.
3. Вовкодав С. М. До питання історії створення Музею космосу в м. Переяслав-Хмельницькому. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 29–30 квітня 2014 р. Переяслав-Хмельницький, 2014. С. 35–38.
4. Лосинская С. В. Музеи авиации и космонавтики в Украине на современном этапе. *Научные ведомости*. 2013. № 8 (151). Вып. 26. С. 68–73.
5. Боротканич Н. П. Відображення освоєння космічного простору засобами

музейної експозиції (на прикладі Музею космонавтики ім. С. П. Корольова) : дис. ... канд. іст. наук : 26.00.05 / НАН України, УТОПК, Центр пам'ятокознавства НАН України. Київ, 2012. 208 с.

6. Горелова С. А. Достижения космической отрасли Украины в музеях Харьковских предприятий. *Вісник НТУ «ХПІ»* : зб. наук. пр. Харків : НТУ «ХПІ». 2009. № 29. С. 26–36.

7. Полтавський музей авіації та космонавтики : путівник / за заг. ред. І. О. Пістоленко. Полтава : Скайтек, 2008. 86 с.

8. Музеї України : довідник / Мін-во культури і мистецтв України. Київ : Задруга, 1999. 130 с.

9. Сайт Національного центру аерокосмічної освіти молоді ім. О.М. Макарова. URL : http://www.unaec.dp.ua/presentation_1/nvk.htm (дата звернення : 23.08.2019).

10. Сайт КЗ «Музей космонавтики ім. С.П. Корольова» Житомирської обласної ради. URL : <http://cosmosmuseum.info/> (дата звернення : 23.08.2019).

11. Сайт Державного політехнічного музею при Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського». URL : <https://museum.kpi.ua/museum/space/> (дата звернення : 23.08.2019).

12. Сайт Полтавського музею авіації та космонавтики. URL : <http://p-space.narod.ru/> (дата звернення : 23.08.2019).

13. Сайт Музею Ракетних військ стратегічного призначення. URL : <https://rvsp.net.ua/> (дата звернення : 23.08.2019).

14. Сайт Вороновицького музею історії авіації та космонавтики ім. О.Ф. Можайського. URL : <https://voronavia.at.ua/news/voronovicja/2009-10-28-2> (дата звернення : 23.08.2019).

15. Сайт «Музейний портал». URL : <https://museum-portal.com/ua/museums> (дата звернення : 23.08.2019).

16. Сайт Харківського планетарію ім. Ю.О. Гагаріна. URL : <http://planetarium-kharkov.org/?q=museum-ufo> (дата звернення : 23.08.2019).

17. Сайт Київського планетарію. URL : <http://planet.org.ua/majdanchyk-dlya-iventiv/zamovlennya-ekskursiyi/> (дата звернення : 23.08.2019).

18. Сайт Публічного Акціонерного Товариства «ХАРТРОН». URL : <http://www.hartron.com.ua/uk/content/музей-пат-«хартрон»> (дата звернення : 23.08.2019).

19. Сайт ДП «Харківський приладобудівний завод ім. Т.Г. Шевченка». URL : <https://zish.com.ua/muzej-zavodu-im-t-g-shevchenka/> (дата звернення : 23.08.2019).

20. Сайт Дніпровського національного університету ім. О. Гончара. URL : <http://www.dnu.dp.ua/view/historymuseum> (дата звернення : 23.08.2019).

21. Сайт коледжу ракетно-космічного машинобудування ДНУ ім. О. Гончара. URL : <http://www.dkrkm.org.ua/node/293> (дата звернення : 23.08.2019).

22. Сайт ДНЗ «Білоцерківське професійно-технічне училище ім. П. Р. Поповича». URL : <https://bptu.kiev.ua/muzei> (дата звернення : 23.08.2019).

23. Сайт Харківського національного університету Повітряних Сил ім. І. Кожедуба. URL : <http://www.hups.mil.gov.ua/nevidomi-storinki-istorii-aviacii-ta-protipovitryanoi-oboroni-ukraini-vidteper-v-muzei-universitetu/> (дата звернення : 23.08.2019).

24. Про затвердження переліку музеїв, в яких зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України : пост. Каб. Міністрів України від 02.02.2000 р. № 209. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2000-%D0%BF> (дата звернення : 23.08.2019).

25. Про затвердження переліку музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ та організацій, де зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України : пост. Каб. Міністрів України від 29.11.2000 р. № 1766. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1766-2000-%D0%BF> (дата звернення : 23.08.2019).

26. Конюхов. К 75-летию со дня рождения / под общ. ред. А. В. Дегтярева. Днепропетровск : Арт-Пресс, 2012. 256 с.

27. Yuzhnoye, the Lot of Mine : A Photobiography of Stanislav Koniukhov / ed. by A. V. Degtyarev. Kyiv : Space-Inform, 2018. 216 pp.

References

1. Voitiuk, O. S. (2018). *Vysvitlennia istorii raketno-kosmichnoi tekhniky vyrobnytstva DP «Konstruktorske biuro «Pivdenne» im. M. K. Yanhelia zasobamy muzeinoi ekspozytsii* [Coverage of the history of rocket and space technology produced by the State Enterprise Yuzhnoye SDO by means of museum exposition]. *Aktualni pytannia istorii nauky i tekhniky : materialy 17-oi Vseukr. nauk. konf., m. Kyiv, 27–29 veresnia 2018 r.* [Topical issues of the history of science and technology: materials of the 17th All-Ukrainian. Sciences. Conf., Kyiv, September 27–29, 2018]. Kyiv. 40–42. [in Ukrainian].

2. Diachuk, I. D. (2017). *Mizhnarodna rada kosmichnykh muzeiv : zavdannia ta perspektyvy* [International Space Museum Council : tasks and Prospects]. *Vseukrainskyi muzeinyi forum : materialy nauk.-prakt. konf., m. Pereiaslav-Khmelnyskyi, 3–5 lytnia 2017 r.* [All-Ukrainian Museum Forum: materials of scientific-practice. conf., Pereiaslav-Khmelnitsky, July 3–5, 2017]. Pereiaslav-Khmelnitsky. 131–133. [in Ukrainian].

3. Vovkodav, S. M. (2014). *Do pytannia istorii stvorennia Muzeiu kosmosu v m. Pereiaslav-Khmelnyskomu* [On the history of the creation of the museum of space in Pereiaslav-Khmelnitsky]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky na pochatku tretoho tysiacholittia u krainakh Yevropy ta Azii : materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konferentsii, m. Pereiaslav-Khmelnyskyi, 29–30 kvitnia 2014 r.* [Challenges and Prospects for the Development of Science at the Beginning of the Third Millennium in Europe and Asia : Materials and Int. Research Practice Internet Conferences, Pereiaslav-Khmelnitsky, April 29–30, 2014]. Pereiaslav-Khmelnitsky. 35–38. [in Ukrainian].

4. Losinskaya, S. V. (2013). *Muzei aviacii i kosmonavtiki v Ukrainie na sovremennom etape* [Aircraft and aerospace museums in Ukraine today]. *Nauchnye vedomosti* [Scientific Sheets]. 8 (151). 26. 68–73. [in Russian].

5. Borotkanych, N. P. (2012). *Vidobrazhennia osvoiennia kosmichnoho prostoru zasobamy muzeinoi ekspozytzii (na prykladi Muzeiu kosmonavtyky im. S. P. Korolova) : dys. ... kand. ist. nauk : 26.00.05* [Reflection of space exploration by means of museum exposition (on the example of S. P. Korolyov Cosmonautic Museum) : diss. ... Cand. ist. Sciences : 26.00.05]. Kyiv : NAN Ukrainy, UTOPIK, Tsentr pamiatkoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].

6. Horelova, S. A. (2009) *Dostizhenija kosmicheskoi otrasli Ukrainy v muzejah Har'kovskih predpriyatij* [Achievements of the space industry of Ukraine in museums of Kharkov enterprises]. *Visnyk NTU «KhPI»* [Bulletin of the NTU «KPI»]. Kharkiv : NTU «KhPI». 29, 26–36. [in Russian].

7. Pistolenko, I. O. ed. (2008). *Poltavskyi muzei aviatsii ta kosmonavtyky : putivnyk* [Poltava Aviation and Space Museum : guide]. Poltava : Skaitek, 86. [in Ukrainian].

8. (1999). *Muzei Ukrainy : dovidnyk / Ministerstvo kultury i mystetstv Ukrainy* [Museums of Ukraine : Directory / Ministry of Culture and Arts of Ukraine]. Kyiv : Zadruha, 130. [in Ukrainian].

9. *Sait Natsionalnoho tsentru aerokosmichnoi osvity molodi im. O.M. Makarova* [The site of the National Center for Aerospace Education for Youth named after O. M. Makarov]. http://www.unaec.dp.ua/presentation_1/nvk.htm (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].

10. *Sait KZ «Muzei kosmonavtyky im. S. P. Korolova» Zhytomyrskoi oblasnoi rady* [Site of S. Korolev Site of the Municipal Institution Museum of Cosmonautics named after S. P. Korolev of Zhytomyr Regional Council]. <http://cosmosmuseum.info/> (last accessed : 23.08.2019) [in Ukrainian].

11. *Sait Derzhavnogo politekhnichnoho muzeiu pry Natsionalnomu tekhnichnomu universyteti Ukrainy «Kyivskyi politekhnichniy instytut im. I. Sikorskoho»* [Site of the State Polytechnic Museum at the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute named after I. Sikorsky»]. <https://museum.kpi.ua/museum/space/> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].

12. *Sait Poltavskoho muzeiu aviatsii ta kosmonavtyky* [The site of the Poltava Aviation and Space Museum]. <http://p-space.narod.ru/> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].

13. *Sait Muzeiu Raketnykh viisk stratehichnoho pryznachennia* [Website of the Museum of Strategic Missile Forces]. <https://rvsp.net.ua/> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].

14. *Sait Voronovyt'skoho muzeiu istorii aviatsii ta kosmonavtyky im. O. F. Mozhaiskoho* [The site of the Voronovychy Museum of History of Aviation and Space named after A. F. Mozhaisky]. <https://voronavia.at.ua/news/voronovicja/2009-10-28-2> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].

15. *Sait «Muzeinyi portal»* [Site «Museum portal»]. <https://museum-portal.com/ua/museums> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].

16. *Sait Kharkivskoho planetariiu im. Yu.O. Haharina* [Site of Kharkiv Planetarium named after Yu. O. Gagarin]. <http://planetarium-kharkov.org/?q=museum-ufo> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].
17. *Sait Kyivskoho planetariiu* [Site of Kiev planetarium]. <http://planet.org.ua/majdanchyk-dlya-iventiv/zamovlennya-ekskursiyi/> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].
18. *Sait Publichnoho Aktsionernoho Tovarystva «KHARTRON»* [Site of Public Joint Stock Company «HARTRON»]. <http://www.hartron.com.ua/uk/content/музей-пат-«хартрон»> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].
19. *Sait DP «Kharkivskiy pryladobudivnyi zavod im. T. H. Shevchenka»* [Site of the State Enterprise «Kharkov Instrument-making Plant named after T. G. Shevchenko»]. <https://zish.com.ua/muzej-zavodu-im-t-g-shevchenka/> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].
20. *Sait Dniprovskoho natsionalnoho universytetu im. O. Honchara* [Site of Dnipro National University named after O. Honchar] <http://www.dnu.dp.ua/view/historymuseum> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].
21. *Sait koledzhu raketno-kosmichnoho mashynobuduvannia DNU im. O. Honchara* [Site of College of Rocket and Space Engineering of Dnipro National University named after O. Honchar] <http://www.dkrkm.org.ua/node/293> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].
22. *Sait DNZ «Bilotserkivske profesiino tekhnichne uchylyshche im. P. R. Popovycha»* [Site of the State Educational Institution «Bilotserkiv Vocational Technical School named after P. R. Popovich»]. <https://bptu.kiev.ua/muzei> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].
23. *Sait Kharkivskoho natsionalnoho universyteta Povitrianykh Syl im. I. Kozheduba* [Site of Kharkiv National University of the Air Force named after I. Kozheduba]. <http://www.hups.mil.gov.ua/nevidomi-storinki-istorii-aviacii-ta-protipovitryanoi-oboroni-ukraini-vidteper-v-muzei-universitetu/> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].
24. *Pro zatverdzhennia pereliku muzeiv, v yakykh zberihaiutsia muzeini kolektsii ta muzeini predmety, shcho ye derzhavnoiu vlasnistiu i nalezhat do derzhavnoi chastyny Muzeinoho fondu Ukrainy : post. Kab. Ministriv Ukrainy vid 02.02.2000 r. № 209* [On approval of the list of museums in which museum collections and museum objects that are state property and belong to the state part of the Museum Fund of Ukraine are kept : decree of the Cabinet. Of Ministers of Ukraine dated 02/02/2000 No. 209]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2000-%D0%BF> (last accessed : 23.08.2019). [in Ukrainian].
25. *Pro zatverdzhennia pereliku muzeiv, shcho perebuvaiut u vidanni pidpriumstv, ustanov ta orhanizatsii, de zberihaiutsia muzeini kolektsii ta muzeini predmety, shcho ye derzhavnoiu vlasnistiu i nalezhat do derzhavnoi chastyny Muzeinoho fondu Ukrainy : post. Kab. Ministriv Ukrainy vid 29.11.2000 r. № 1766* [On approval of the list of museums managed by enterprises, institutions and organizations where museum collections and museum objects that are state-owned and belong to the state part of the Museum Fund of Ukraine are kept : Resolution of

the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 29/11/2000 No. 1766].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1766-2000-%D0%BF> (last accessed :
23.08.2019). [in Ukrainian].

26. Degtyarev, A. V. ed. (2012). *Koniukhov. K 75-letiyu so dnya rozhdeniya* [Stanislav Koniukhov. On the occasion of the 75th birthday]. Dnipropetrovsk : Art-Press, 256. [in Russian].

27. Degtyarev, A. V. ed. (2018). *Yuzhnoye, the Lot of Mine : A Photobiography of Stanislav Koniukhov*. Kyiv : Space-Inform, 216. [in English].

Рецензент:

Шевченко В.Ф., д.і.н., проф.

Коваленко Н.П., д.і.н., с.н.с.

Надійшла до редакції 26.08.2019 р.